

ДАРИТЕЛИТЕ НА КНИГИ ЗА БИБЛИОТЕКАТА НА ФАМИЛИЯ ПАЗВАНТОГЛУ ВЪВ ВИДИН

СТОЯНКА КЕНДЕРОВА

В по-голямата си част фондът от ръкописи и старопечатни книги на източни езици (арабски, персийски и османотурски) при Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ е формиран от сбирките на *вакъфските* библиотеки, изградени в различни български градове през периода XVI-XVIII век(1). Те постъпват в Ориенталския отдел на библиотеката в годините след Освобождението(2).

През 1888 г. от Видин пристигат 24 сандъка, които съдържат 2664 тома книги. Формирана е българо-турска комисия, която предава на турското правителство 2014 тома(3), а останалите 650 са приети на съхранение в Народната библиотека. Част от тези книги носят печата на техните дарители, между които най-често срещаме името на Йомер ага Пасбан заде, баща на известния видински бунтовник Осман Пазвантоглу (ум. 1807 г.)(4). Значително по-рядко откриваме и името на неговата майка – Рукийе хатун(5), на *мухафъза* (охранител на крепостта Видин) Идрис паша, на *мюфтията* на същия град Абдулрахман ефенди и др. При някои от томовете, редом с печата с името на дарителя, стои и кръглият печат на Видинската *вакъфска* библиотека, което подсказва, че в даден момент те се вливат в нейния фонд (Фиг. 1). Върху вътрешната страна на горната корица на част от книгите пък бивши служители на Ориенталския отдел са залепвали

неголям розов етикет (Фиг. 2) с текст: „Библиотека Пазвантоглу“(6). Това също доказва, че съответният том е постъпил от Видин.

В Народната библиотека се съхранява и оригинален каталог на тази библиотека (S 52a), изготвен през месец март 1837 г. (т.е. 30 години след смъртта на Осман Пазвантоглу) след установена липса на книги, които са били изнасяни извън сградата на библиотеката и впоследствие не са върнати или пък са загубени. Той съдържа общо 2278 описания на 2405 тома ръкописни и старопечатни книги(7), което очертава тази библиотека като най-богатото хранилище на книги, създадено в българските земи през османския период.

Както вече сме имали възможност да отбележим, в сравнение с други каталози на *вакъфски* библиотеки от XIX век, в които присъстват обичайните за описанието на една книга елементи (заглавие, име на автор, вид писмо, брой томове, брой листа и брой редове на страница), видинският каталог отразява и името на лицето, което я *вакфура* (дарява)(8). Този допълнителен елемент представлява новост в дейността по каталогизирането. Благодарение на информацията, която можем да извлечем от така разширените описания, днес сме в състояние да очертаем имената на всички лица, които до 1837 г. (и известно време след тази дата, съдейки по няколко почерка, различни

от този на основния съставител на каталога, с които са нанесени данни за нови постъпления) са дарили свои книги за библиотеката на семейство Пазвантоглу(9), както и да отговорим на някои въпроси, свързани с историята на библиотеките във Видин, поставени в редица по-ранни изследвания.

Анализът, който направихме на имената на дарителите според начина, по който са отразени в каталога, позволява да определим общия им брой на 65 души. Между тях Йомер ага Пасбан заде се оказва лицето, което *вакфира* най-много книги (Фиг. 1). Името му е отбелязано в 1492 описания, които отразяват общо 1580 тома. Тази цифра съществено го отличава от останалите дарители и съвсем ясно доказва, че в основата на библиотеката на неговия син и впоследствие – на Видинската *вакфска* библиотека, ляга именно фондът на Йомер ага. Това е най-вероятно и причината, поради която синът – Осман Пазвантоглу, посвещава на паметта на своя баща построената от него сграда за библиотеката(10). Макар и записан като дарител само на един препис на *Корана*, заслугата му се изразява във факта, че успява да опази и съхрани бащиното книжовно наследство и впоследствие да го обогати с още екземпляри.

Подобно положение на онаследени книги, които представляват ядрото на бъдеща обществена или публична библиотека, установихме и в Самоков. Основният фонд на създадената около 1842 г. от управителя на града Мехмед Хюсрев паша (ум. 1847 г.) Самоковска *вакфска* библиотека, която обединява съществуващите в града други библиотеки, както и личните сбирки на самоковски жители, е съставен от книгите, *вакфирани* от неговия прадядо – ел-Хадж Сюлейман ефенди. Тези два случая характеризират две от най-големите *вакфски* библиотеки, основани в българските земи от местни лица, издигнали се в административно и по-

литическо отношение, и свидетелстват за онаследен интерес към книгата, който се запазва поколения наред(11).

Приложената по-долу *таблица № 1* ясно показва, че по-голямата част от книгите, дарени от Йомер ага, са от областта на религиозните науки, преобладаващо място между които заемат съчиненията по мюсюлманско право (359 тома). Този факт не ни изненадва, тъй като направените от нас изследвания върху тематиката на книгите във *вакфските* библиотеки показват, че по брой съчиненията по мюсюлманско право и арабска граматика си оспорват първите две места. Прави впечатление и доста доброто представяне на филологическите дисциплини (реторика, стилистика и поетика, граматика, лексикография, литература, метрика и сборници с поетични творби) – общо 401 тома. Йомер ага живо се интересува и от биографичната литература и от историята: от общо 145 тома книги, описани в каталога, 107 произхождат от неговата библиотека. Наред със съчиненията, които отразяват живота на пророка Мухаммад, включително и такива в поетична форма, ние откриваме и заглавия, които илюстрират различните жанрове в историческата литература, които се развиват в мюсюлманския свят: история на отделните градове (Ерусалим, Мекка, Кайро и о-в Рауда, Забид в Палестина) и страни (Египет и Сирия и тяхното завоюване от арабите), история на династии (на арабските халифи от египетския автор ал-Суйти, на газневидите от ал-Йамини), обща история („Известия за страните“ от ал-Карамани)(12), история на Новия свят или Америка и др. Не липсват и трудовете на османските автори Печеви, Рашид, Ходжа Саадедин, Кятиб Челеби, Вейси, Наима и др. Не е възможно в рамките на настоящата работа да очертаем кръга на духовните интереси на Йомер ага. Това ще бъде направено в друга отделна публикация. Фактът обаче, че про-

Съкровища в книгохранилищата

изхожда от заможен род (чийто корен идва от Босна), а за заслуги по време на войната на турците срещу Австрия през 1789 г. получава и поста *аянин* (13), позволява да допуснем, че благодарение

на финансовите си и други възможности, той е бил в състояние да създаде богата и съдържаща ценни екземпляри лична библиотека, която впоследствие *вакфира*.

Таблица 1

Дарители на книги за библиотеката на фамилия Пазвантоглу (1837 г.)

№	Д а р и т е л	Тематика	Брой тома
1.	Пасбан заде Йомер ага	<i>Корани</i>	3
		<i>Тафсири</i>	116
		<i>Хадиси</i>	77
		Основни положения на <i>хадисознанието</i>	18
		Право и сборници- <i>фетви</i>	282
		Наследствено право	22
		Суфизъм, морал и проповеди	243
		Догматика и богословие	74
		Рецитация и четене на <i>Корана</i>	33
		Основни положения на правото	55
		Реторика, стилистика и поетика	48
		Граматика (синтаксис)	119
		Граматика (морфология)	28
		Лексикография	50
		Логика и дебатиране	45
		Философия и астрономия	36
		Медицина	36
		Литература и лекции	46
		Метрика	21
		Сборници-поезия и съчинения на персийски език	86
Жития	35		
Биографии и истории	107		
<i>Общо</i>	1580		
2.	Шейх Шериф Ибрахим Махир ефенди, бивш <i>кятиб-и Диван</i>	<i>Тафсири</i>	1
		<i>Хадиси</i>	3
		Право и сборници- <i>фетви</i>	15
		Наследствено право	3
		Суфизъм, морал и проповеди	18
		Догматика и богословие	12
		Рецитация и четене на <i>Корана</i>	1
		Основни положения на правото	1
		Реторика, стилистика и поетика	4
		Граматика (синтаксис)	18
		Граматика (морфология)	10
		Лексикография	4
		Логика и дебатиране	8
		Философия и астрономия	9

Съкровища в книгохранилищата

	Медицина	1
	Литература	1
	Метрика	4
	Сборници-поезия и съчинения на персийски език	9
	Жития	4
	Биографии и истории	18
	Общо	144
3. Хасан, <i>сер-и турнаджийан</i> в столицата (Хасан ага бин ел-хаджи Ахмед, <i>сер-и турнаджийан</i> ; Хасан, <i>ага-и йеничерийан</i> в столицата; Хасан ага, <i>кетхюда-и йеничерийан</i> в столицата; Хасан ага)	<i>Коран</i>	1
	<i>Тафсири</i>	1
	<i>Хадиси</i>	3
	Основни положения на <i>хадисознанието</i>	1
	Право и сборници- <i>фетви</i>	10
	Наследствено право	1
	Суфизъм, морал и проповеди	14
	Догматика и богословие	10
	Рецитация и четене на <i>Корана</i>	2
	Основни положения на правото	3
	Реторика, стилистика и поетика	4
	Грамматика (синтаксис)	13
	Грамматика (морфология)	4
	Логика и дебатиране	11
	Философия и астрономия	2
	Медицина	3
	Сборници-поезия и съчинения на персийски език	4
Биографии и истории	3	
Общо	90	
4. Абдулрахман ефенди, <i>мюфтия</i> на Видин	<i>Тафсири</i>	4
	<i>Хадиси</i>	5
	Право и сборници- <i>фетви</i>	11
	Наследствено право	3
	Суфизъм, морал и проповеди	6
	Догматика и богословие	7
	Рецитация и четене на <i>Корана</i>	2
	Основни положения на правото	2
	Реторика, стилистика и поетика	4
	Грамматика (синтаксис)	7
	Грамматика (морфология)	2
	Лексикография	2
	Логика и дебатиране	4
	Философия и астрономия	2
	Медицина	3
Жития	1	
Биографии и истории	3	
Общо	68	
5. Ел-Хадж Халил ага заде	Право и сборници- <i>фетви</i>	4
	Наследствено право	1
	Суфизъм, морал и проповеди	13
	Догматика и богословие	4

Съкровища в книгохранилищата

	Рецитация и четене на <i>Корана</i>	1
	Основни положения на правото	1
	Реторика, стилистика и поетика	3
	Граматика (синтаксис)	8
	Граматика (морфология)	3
	Лексикография	1
	Логика и дебатиране	6
	Философия и астрономия	5
	Медицина	1
	Литература	1
	Сборници-поезия и съчинения на персийски език	2
	Биографии и жития	1
	Биографии и истории	3
	Общо	58
6.	Есири ел-хаджж Мустафа ага	
	<i>Тафсири</i>	5
	<i>Хадиси</i>	3
	Право и сборници- <i>фетви</i>	14
	Наследствено право	2
	Суфизъм, морал и проповеди	6
	Догматика	1
	Реторика, стилистика и поетика	2
	Граматика (синтаксис)	3
	Граматика (морфология)	1
	Лексикография	2
	Логика и дебатиране	4
	Философия и астрономия	2
	Сборници-поезия и съчинения на персийски език	5
	Биографии и истории	2
	Общо	52
7.	Ел-Сеййид Мехмед Хазинедар заде (Хазинедар заде ел-Сеййид Мехмед ага	
	<i>Тафсири</i>	4
	<i>Хадиси</i>	1
	Право и сборници- <i>фетви</i>	9
	Наследствено право	1
	Суфизъм, морал и проповеди	3
	Догматика и богословие	3
	Рецитация и четене на <i>Корана</i>	6
	Основни положения на правото	2
	Реторика	1
	Граматика (синтаксис)	4
	Граматика (морфология)	3
	Логика и дебатиране	7
	Философия и астрономия	3
	Литература	1
	Сборници-поезия и съчинения на персийски език	2
	Жития	1
	Биографии	1
	Общо	52
8.	Мюфти заде Абдулрахман ефенди	
	<i>Тафсири</i>	2
	<i>Хадиси</i>	5

Съкровища в книгохранилищата

	Право и сборници- <i>фетви</i>	9
	Наследствено право	1
	Суфизъм, морал и проповеди	3
	Догматика	1
	Реторика, стилистика и поетика	3
	Грамматика (синтаксис)	12
	Грамматика (морфология)	4
	Лексикография	1
	Логика и дебатиране	3
	Медицина	1
	Литература	1
	Съчинения на персийски език	1
	Общо	47
9. Саяхаддин Баба	<i>Тафсири</i>	1
	Право и сборници- <i>фетви</i>	4
	Наследствено право	1
	Суфизъм, морал и проповеди	12
	Догматика и богословие	2
	Грамматика (синтаксис)	5
	Грамматика (морфология)	1
	Логика и дебатиране	2
	Съчинения на персийски език	1
	История	1
	Общо	30
10. Ел-Хадж (Хаджи) Махмуд ага заде Халил ага (Халил ага ел-хадж Махмуд заде), <i>бешлуйан-и йесар</i>	<i>Тафсири</i>	4
	<i>Хадиси</i>	3
	Основни положения на <i>хадисознанието</i>	1
	Право и сборници- <i>фетви</i>	13
	Суфизъм, морал и проповеди	5
	Догматика и богословие	1
	Рецитация и четене на <i>Корана</i>	1
	Общо	28
11. Есири заде Ариф Мехмед ага (Ариф Мехмед ага Есири заде)	<i>Тафсири</i>	2
	Право и сборници- <i>фетви</i>	7
	Суфизъм, морал и проповеди	2
	Догматика и богословие	2
	Рецитация и четене на <i>Корана</i>	1
	Грамматика (синтаксис)	2
	Грамматика (морфология)	2
	Лексикография	3
	Литература и лекции	1
	Сборници-поезия и съчинения на персийски език	4
	История (палеография)	1
	Общо	27
12. Хафъз Хайруллах ефенди	<i>Хадиси</i>	6
	Право	1
	Догматика и богословие	1
	Реторика, стилистика и поетика	1
	Лексикография	3
	Логика и дебатиране	6
	Общо	18

Съкровища в книгохранилищата

13. Абдулджелил ходжа	Право	3
	Морал	1
	Рецитация и четене на <i>Корана</i>	2
	Граматика (синтаксис)	2
	Граматика (морфология)	1
	Логика	1
	Общо	10
14. Магаджджъ Али Молла, внук на Шейх Ахмед ефенди заде, покойник	<i>Тафсири</i>	5
	Право	4
	Общо	9
15. Ел-Хадж Мустафа ага (ел-Хаджи Мустафа)	<i>Хадиси</i>	1
	Право и сборници- <i>фетви</i>	2
	Наследствено право	1
	Морал	1
	Лексикография	2
	Общо	7
16. Ел-Хаджи Хафъз кетхюда	Право	1
	Наследствено право	1
	Суфизъм	1
	Рецитация и четене на <i>Корана</i>	1
	Граматика (морфология)	1
	Лексикография	1
	Общо	6
17. Хасан ага, виден жител на Видин	Право	3
	Морал	1
	Основни положения на правото	1
	Общо	5
18. Ел-Хадж Мустафа ага, виден жител на Видин	<i>Хадиси</i>	3
	Реторика	1
	Общо	4
19. Ел-Хадж Али ага (ел-Хадж Али), <i>бешлуйан-и саби</i>	<i>Тафсири</i>	1
	<i>Хадиси</i>	1
	Право и сборници- <i>фетви</i>	2
	Общо	4
20. Ахмед ага, <i>кетхюда</i> на <i>мухафъза</i> на Видин Хюсейин паша	Суфизъм и морал	4
21. Имам ага	Реторика	1
	Граматика (синтаксис)	1
	Философия	1
	Общо	3
22. Фатиме хатун	<i>Хадиси</i>	1
	Право	1
	Рецитация и четене на <i>Корана</i>	1
	Общо	3
23. Саръ Ибрахим заде (оглу) Исмаил ага Чипреви	Право	1
	Граматика (синтаксис)	1
	Съчинения на персийски език	1
	Общо	3

Съкровища в книгохранилищата

24. Ел-Хаджж Али ага (Хаджи Али ага)	Суфизъм	1
	Лексикография	1
	Логика	1
	Общо	3
25. Паша заде Йомер ага	Право	1
	Основни положения на правото	1
	Реторика	1
	Общо	3
26. Ел-Хадж Ибиш ага	Право	1
	Граматика	1
	Общо	2
27. Ел-Сеййид Идрис паша	<i>Корани</i>	2
28. <i>Вакфирани</i> за душата на ел-Сеййид Саид Исхак ел-Неджати	<i>Тафсири</i>	1
	Логика	1
	Общо	2
29. Ел-Хадж Ахмед ага	Право	1
	Граматика (синтаксис)	1
	Общо	2
30. Хафъз Али ефенди	Право	1
	Догматика и богословие	1
	Общо	2
31. Хюсейин паша, <i>валия</i> на Видин	Сборник- <i>фетви</i>	1
	Морал	1
	Общо	2
32. Ел-Хаджи Бекташ ага	Право	1
	Граматика (морфология)	1
	Общо	2
33. Мюджеллид Молла Исмаил	Суфизъм, морал и проповеди	2
34. Балджъ ел-Хаджи Ахмед	Догматика	1
	Основни положения на правото	1
	Общо	2
35. Узун Имам заде Хасан ефенди	Логика и дебати	2
36. Йусуф ага	Право	2
37. Фатиме бинт-и ел-Хаджи Хасан (Фатиме хатун)	Сборник- <i>фетви</i>	2
	38. Ел-Хадж Кара Исмаил ага, покойник	<i>Тафсири</i>
39. Кююмджу ел-хадж Сюлейман	Морал	1
40. Пасбан заде Осман паша	<i>Корани</i>	1
41. Имам Ахмед ага, покойник	Проповеди	1
42. Кешшаф ефенди, <i>кятиб-и</i> <i>Диван</i> при Рюшди паша	<i>Коран</i>	1
43. Абдуллах	<i>Тафсири</i>	1
44. Тахсин ефенди	<i>Хадиси</i>	1
45. Ел-Хадж Хасан ел-Тахсин	<i>Хадиси</i>	1

Съкровища в книгохранилищата

46. Ел-Сейид Халил, на служба при хазинедаря Хюсейин паша	Хадиси	1
47. Хатидже хатун	Право	1
48. Чанак заде Ахмед ага	Право	1
49. Хаджи Йешад Даббаг	Право	1
50. Ел-Хаджи Рюстем ага	Право	1
51. Мехмед ефенди ел-хаджи	Право	1
52. Шакир ефенди	Сборник- <i>фетви</i>	1
53. Али ефенди	Право	1
54. Саатчъ Молла Хасан	Суфизъм	1
55. Хафъз Али паша	Проповеди	1
56. Ел-Сейид Имам ага	Проповеди	1
57. Хасан ефенди	Морал	1
58. Хасан кетхюда	Реторика	1
59. Ел-Хаджи Али ефенди	Догматика	1
60. Фатиме хатун бинт-и Ахмед	Реторика	1
61. Хафъз Али бин Хюсейин	Реторика	1
62. Йомер ефенди	Грамматика (морфология)	1
63. Халил ефенди, <i>сухте башъ</i> в <i>Медресе-и джедид</i> (Новото медресе)	Логика	1
64. Имам ага Чанак заде	Логика	1
65. Ел-Хаджи Йомер ага задеЙусуф Кахраман	Сборник поезия	1
Без означение името на дарителя	<i>Тафсири</i>	35
	<i>Хадиси</i>	43
	Основни положения на <i>хадисознанието</i>	2
	Право и сборници- <i>фетви</i>	9
	Догматика	1
	Биографии и истории	6
	<i>Общо</i>	96
О Б Щ О		2405

На второ място, но далеч с по-малък брой книги, се очертава шейх Шериф Махир. Според М. Стайнова неговото име – Махир, присъства в края на строителния надпис, вграден над външния портал на библиотеката (14). М. Кийл отива по-далеч в разсъжденията си, като предполага, че става въпрос за поета Махир, който през 1812 г. е секретар във вилаетското управление на Видин и дори допуска това да е библиотекарят на Пазвантоглу (15). В края на каталога (л. 67а), където е направена рекапитулация на *вакфираните* от Пасбан заде книги, е отбелязан и броят на томове, дарени

от покойния Шериф Ибрахим Махир ефенди, бивш секретар на Съвета (*кятиб-и Диван*). Това е единственото сигурно сведение за него, което черпим от извора. Анализът на тематиката на дарените от Шериф Махир книги обаче категорично говори за подчертаните му интереси към светската тематика. От общо 144 тома само 54 третират въпроси, свързани с ислямската религия. Като *шейх* и *шериф* той неминуемо има отношение към произведенията, свързани с ислямската религия и по-специално със суфизма, проповедите и догматиката (общо 30 тома). Не е малък броят и на

произведенията, които представят сектора на биографиите и историята – 18. Между тях откриваме два тома от Историята на Ибн Халдун, а така също поемата „Бурда“, създадена от съвременник на Мухаммад. В началото авторът е враждебен на исляма, но по-късно се примирява с положението и поднася на Пророка своята поема, в която възхвалява него и рода му, а възхитеният Мухаммад му подарява своя плащ от материята „бурда“, което дава наименование и на произведението.

Като секретар в *Дивана* Шериф Махир се нуждае и от съчинения по правни въпроси, както и от отлично владеене на арабската граматика (общо 28 тома). Той е едно от лицата, което очевидно знае добре и персийски език. Дарените от него книги включват и шедьоври на персийската литература: „*Бахаристан*“ (Пролетна градина) на Джамии (ум. 1492), отделно сборник с подбрани негови произведения, „*Гулистан*“ (Розова градина) на Саади (ум. 1292), „*Ланд-нама*“ (Поеманаставления) на Атгар (убит 1229), Астрономическите таблици на Улуг бег (ум. 1449), както и три речника на персийски език.

Особен интерес поражда и Хасан ага, чието име е отразено в каталога по няколко начина. През 1728 г., след Белградската обсада, той *вакфира* 118 книги в полза на учените и обучаващите се във Видин (списък в *сиджил* S160a, л. 1a). Тук той е назван като *турнаджи баши* (началник на род войска в еничарския корпус). М. Стайнова успява да идентифицира два от ръкописите, фигуриращи в този списък (ОР 2005 и ОР 1474), които съдържат и подробни бележки за акта на *вакфиране* (16). Проверката, която направихме и за останалите описани в *сиджила* книги, показва, че всички те постъпват в библиотеката на семейство Пазвантоглу. Освен това,

благодарение на надписите за *вакфи-ране*, които Хасан ага оставя върху тези томове, можахме да проследим неговите длъжности и промените, които настъпват в името му.

През 18-ото столетие Видин е балканският град, в който са съсредоточени най-много еничари – общо 5440 души към средата на века, като броят им нараства на 9476 души през третата четвърт. През този период те се включват в стопанския живот на града и постепенно започват да се изявяват като занаятчии, търговци и чифликчии, която дейност им носи съответни приходи (17). Освен Хасан ага каталогът на видинската библиотека ни насочва към още двама представители на това съсловие – ел-Хадж Махмуд ага заде (№ 10), който проявява интерес към суфизма, и ел-Хадж Али ага. Те заемат съответно постове на *бешлуийан-и йесар* и *бешлуийан-и саби* в еничарския корпус на града (18).

В историята на Османската империя еничарският корпус, към който принадлежи и Йомер ага, е покровителстван от ордена на *бекташиите*. Между дарителите на библиотеката на Пазвантоглу срещаме и негов представител – ел-Хаджи Бекташ ага (№ 32). Много по-интересна обаче е личността на *шейх* Саляхаддин баба, който *вакфира* 30 тома с подчертано предимство между тях на съчиненията от областта на мюсюлманския мистицизъм. През 1689 г. заедно с 1000 души доброволци той се опитва да пробие обсадата на Видин. На мястото, където загива, много по-късно Осман Пазвантоглу издига гробница и *текке*. На церемонията присъстват и 85 души военни, които заемат различни постове в еничарския корпус, факт, който свидетелства за влиянието, което Пазвантоглу, сам той потомък на стар еничарски род, има сред местните еничарски среди, донякъде благодарение и на строителната и *вакъфската* си дейност (19).

Анализът, който можем да направим, на социалния статус на видинските дарители (вж *таблица 2*), показва, че най-голяма е групата на представители на ислямската религия. Между тях най-многобройни се

Социален статус на дарителите на книги

№	Категория дарители	Дарители	Тома
I.	Дарители с религиозни позиции:		
	1. Представители на <i>улемата</i>		
	<i>мюфтия</i>	1	68
	<i>суктебаши</i> в медресе (ръководител на учениците)	1	1
	2. Религиозни функционери:		
	<i>имам</i>	4	6
	<i>молла</i>	3	12
	<i>хафъз</i> (лице, което знае Корана наизуст)	5	28
	<i>ходжа</i>	1	10
	3. Потомци на пророка Мухаммад:		
	<i>сеййид</i>	4	56
	<i>шериф</i>	1	144
	4. Представители на ордени и лица, удостоени с други титли:		
	<i>бекташи</i>	1	2
	<i>баба</i>	1	30
	<i>хаджи/ел-хадж</i> (поклонник)	20	279
	<i>шейх</i>	1	144
	Общо	43	780
II.	Представители на административната власт:		
	<i>валия</i> (областен управител)	1	2
	<i>кетхюда</i> (представител на друго лице)	3	11
	<i>кятиб-и Диван</i> (секретар/писар в Съвета)	2	145
	служител при <i>хазинедаря</i> (ковчежника)	1	1
	Общо	7	159
III.	Занаятчии:		
	<i>балджъ</i> (медар)	1	2
	<i>даббаг</i> (обработващ кожи)	1	1
	<i>куюмджи</i> (златар)	1	1
	<i>магазаджъ</i> (магазинер)	1	9
	<i>мюджеллид</i> (подвързвач)	1	2
	<i>саатчъ</i> (часовникар)	1	1
	Общо	6	16
IV.	Военни:		
	<i>йеничери</i>	2	32
	- в столицата	1	90
	<i>паша</i>	4	6
	Общо	7	128
V.	Други:		
	<i>ага</i>	24	306
	- Пасбан заде Йомер ага	1	1580
	видни жители на града	2	9
	<i>ефенди</i>	15	295
	жени	4	7
	неизвестна професия	2	3
	Общо	48	2200

оказват лицата, извършили поклонение до Мекка – общо 20 души. Тази цифра представлява малко над 30% от общия брой дарители, което свидетелства за поголемите им материални възможности, след като са били в състояние да предприемат едно скъпо струващо начинание. Броят на дарените от тях книги е също значителен – 282 тома.

След шейх Шериф Махир, който попада в няколко подгрупи, най-много книги дарява Абдулрахман ефенди. Не може да ни учуди фактът, че съчиненията по мюсюлманско право (общо 16 тома) заемат водещо място в неговия списък. Като *мюфтия* на Видин, сигурно често му се налага да разтваря трудовете на арабските законоведи, както и да се консултира с най-разпространените сборници с *фетви*, съставени от видни османски *шейхюлислям*и. Неговият афинитет обаче към съчинения извън кръга на религиозните дисциплини е минимален.

Незначителен е интересът към книгата в средите на административните служители. Всъщност, съществената част от *вакфираните* от тях книги, е бройката, направена от бившия секретар на *Дивана* шейх Шериф Махир.

Още по-слабо е представена групата на занаятчиите – само шест души, един от които, в качеството си на подвързвач, има професионално отношение към книгата. Подобно положение установихме и в Самоков, където освен двама подвързвачи, интерес към книгата проявява и един-единствен седлар (20).

В последната група преобладават лицата, които притежават към името си титлата „ага“. Трима между тях (№ 4, 29 и 90) са представители на еничарското съсловие, а за да не утежняваме излишно бройката на *вакфираните* от тях книги, Йомер ага Пасбан заде е посочен отделно. Трудно е обаче да се каже дали в останалите случаи тази титла е само почетна или пък насочва към ня-

каква по-особена позиция на лицето, което я носи.

Подобно затруднение предизвиква и почетната титла „*ефенди*“, с която са удостоени 15 души. Тя се използва за означаване на представителите на *улемата* (учени-юристи), а в по-общ смисъл – на образованите хора. Към края на XIX – началото на XX век „*ефенди*“ продължава да се използва за образованите хора, като често пъти става въпрос за скромни чиновници или за военни с по-нисък ранг (21).

Не бива да оставим без внимание и жените-дарителки. И в четирите случая те са наречени „*хатун*“ (жена, госпожа). Между тях отсъства обаче майката на Пазвантоглу – Рукийе хатун. Очевидно, в момента на съставяне на каталога, нейната библиотека е функционирала все още самостоятелно и най-вероятно по-късно, при учредяването на Видинската *вакфска* библиотека, се е преляла в нея.

На дарителите на книги за библиотеката на фамилия Пазвантоглу може да се погледне и от друг ъгъл, а именно като се проследи средно по колко книги *вакфира* едно лице. Таблица 3 ясно показва, че най-много са лицата, които предоставят само по една книга – общо 27 души или приблизително 41,53% от общия им брой. Значително място заемат и тези, които *вакфират* по два тома. Налага се изводът, че колкото повече нараства броят на дарените от едно лице книги, толкова повече намалява броят на *вакфиращите*. Тези, които предоставят до 10 тома (включително) книги, представляват приблизително 81,53% от общия брой дарители, но количеството на *вакфираните* от тях книги е едва 4,7% спрямо общия брой на книгите. Същевременно тези, които водят своя произход от *вакфската* библиотека на Йомер ага, представляват приблизително 65,7% от общия брой книги. Оказва се, че независимо от приноса

Съкровища в книгохранилищата

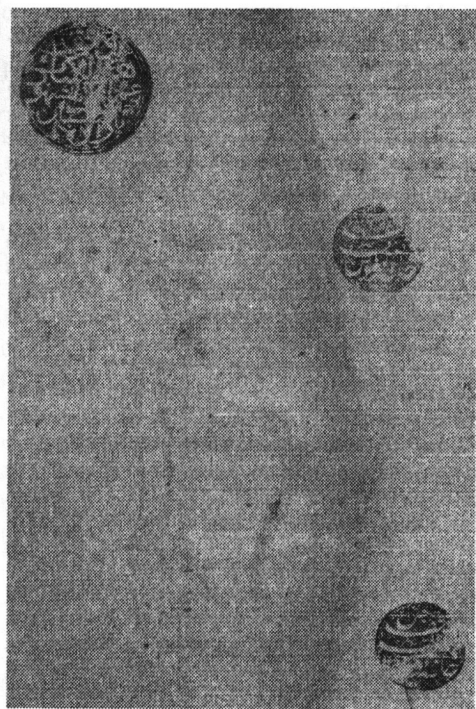
на многото жители на Видин в обогатяването на фонда на библиотеката на Пазвантоглу до 1837 г. и известно време след тази дата, повече от половината от книгите са фамилни и свидетелстват за интереса и почитта към писаното слово, проявявани от видинския *аянин* и еничар Йомер ага Пазбан заде.

Таблица 3

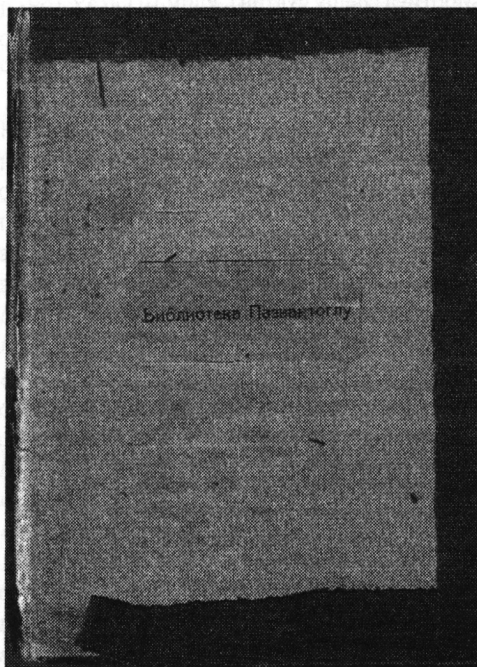
Брой дарители спрямо брой вакфирани книги

№	Вакфирани тома	Дарители	% спрямо общия брой дарители	% спрямо общия брой книги (2405)
1.	По 1 (27 тома)	27	41,53	1,1
2.	По 2 (26 тома)	13	20,00	1,0
3.	От по 3 до 9 (56 тома)	12	18,46	2,3
3.	По 10	1	1,54	0,4
4.	По 18	1	1,54	0,7
5.	От 27 до 47 (133 тома)	4	6,15	5,5
6.	От 52 до 90 (320 тома)	5	7,70	13,3
7.	144	1	1,54	6,0
8.	1580	1	1,54	65,7
	96	Неизвестен		4,0
Общо		65	100	100

Фиг. 1

Фиг. 2

Бележки

1. **Стайнова**, М. Османските библиотеки в българските земи XV-XIX век. Студии. С., 1982; **Кендерова**, Ст. Големите обществени (вакъфски) библиотеки по българските земи в светлината на новоиздирени извори. – В: *Историята на книгата – начин на живот. Сборник в чест на проф. д-н Ани Гергова*. С., 2002, 115-151; **Същата**, Книги, библиотеки и читателски интереси сред самоковските мюсюлмани (XVIII – първа половина на XIX век). С., 2002; **Кендерова**, Ст. и З. Иванова. Избирките на османските библиотеки в България XVIII-XIX век. Каталог на изложба от ръкописи и старопечатни книги. София, май 1998. С., 1999.

2. Днес броят на източните ръкописи достига цифрата 3805 тома.

3. **Йорданов**, В. История на Народната библиотека в София. По случай 50-годишнината ѝ. 1879-1929. С., 1930. Не ни е известно в коя библиотека в Турция са депозирани книгите от Видин. Опис – хадиси.

4. Осман Пазвантоглу (1758-1807) е роден и умира във Видин. Той произхожда от доста заможен род, чийто корен идва от Босна. По време на феодалните размирици в Османската империя застава начело на група лица, недоволни от централната власт и желаещи да се отцепят от нейното влияние. През 1794 г. завладява Видин и го превръща в център на съпротива срещу султан Селим III (1789-1807) под предлог, че се обявява против неговите реформи. През 1798 г. Бонапарт дебаркира в Египет и османската власт е принудена да отзове своята войска от Балканите. Тогава именно Пазвантоглу е назван официално *паша* на Видин. През 1803-04 г. обаче той търпи поражение от русенския аянин Тръстениклиоглу, а през 1805 г. дружината му е разбита. Повече за него вж **Теофилова**, М. Бунтът на Пазвантоглу и неговото значение за българското освободително движение в XIX век. Принос към предисторията на българското освободително движение. С., 1932 (докторат, защитен в Университета в Берн); **Мутафчиева**, В. Кърджалийско време. С., 1977; **Тодоров**, В. Малко известно издание за Осман Пазвантоглу – *Истор.* преглед, 1990, 3, 84-91.

5. За Рукийе хатун и мястото ѝ сред други жени-мюсюлманки, дарителки на книги в българските земи, вж **Kenderova**, St. The Book and the Muslim Woman in the Bulgarian Lands in the Ottoman Period. – In : *The Library and the Woman* : Intern. Scient. Conf., Sofia, 24-26th Sept. 2003. Sofia, 2004, 135-147.

6. **Kenderova**, St. Catalogue of Arabic Manuscripts in SS Cyril and Methodius National

Library, Sofia, Bulgaria. Hadith Sciences. Ed. By M. Isa Waley. London, 1995, p. 436 (Liste of libraries).

8. За каталогизирането на книги във вакъфските библиотеки в Османската империя вж **Кендерова**, Ст. Книги, библиотеки, цит. съч., 150-174; **Kenderova**, St. Traditions et innovations dans le catalogage des livres des Bibliothèques de waqf en Bulgarie. – В : *Проучвания в чест на проф. Вера Мутафчиева*. С., 2001, 147-174.

9. Думата „пасбан“, персийска по произход и идентична по значение с думата „пазвант“, означава „нощна стража“, „караул“, „часовой“. Съчетанието Пазвантоглу е турско, а „Пасбанзаде“ – персийско. И двете се превеждат като „Синът на пазвантина (или на пасбана)“.

10. **Стайнова**, М. Османските библиотеки, цит. съч., 90-91.

11. В този ход на мисли ние си спомняме и за присъствието на книгата в дома на семейството на Мюджеллид заде от Самоков. Вж **Кендерова**, Ст. За интереса към книгата у едно турско семейство от Самоков. – В: *Изследвания в чест на чл.-кор. проф. Стр. Димитров*. Т. I. Състав. В. Тодоров. С., 2001, 311-324.

12. Вж **Кендерова**, Ст. Българските селища в историческото съчинение на ал-Карамани „Известия за държавите и предания за древните“, според преписите пазени в НБКМ. – *Изв. НБКМ*, 16 (22), 1981, 761-769.

13. Вж посочената литература към бел. 5.

14. **Стайнова**, М. Османските библиотеки, цит. съч., 90-91.

15. Пак там, с. 91; **Stajnova**, M. Ottoman libraries in Vidin. – *Etudes balkaniques*, 2, 1979, 54-69; **Kiel**, M. The date of construction of the Library of Osman Pasvantoglu in Vidin. – *Etudes balkaniques*, 2, 1980, 116-119.

16. Пак там, 82-83.

17. **Атанасов**, Хр. Опит за икономически и социален портрет на видинските еничари през втората половина на XVIII век. – *История*, кн. 5-6, 2005, 50-60.

18. Еничари, които получават по 5 *акчета* дневно заплата. Вж **Pakalin**, M. Z. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. Istanbul, 1946, p. 211.

19. **Стайнова**, М. За вакъфската дейност на Осман Пазвантоглу във Видин и Видинския край. – *Векове*, кн. 6, 1982, 72-79; **Миков**, Л. Два късни османски паметника в Северо-западна България. – В: *Пространства на другостта*. С., 2005, 84-103.

20. **Кендерова**, Ст. Книги, библиотеки, цит. съч., с. 197 и 210.

21. **Djinguiz**, M. Les titres en Turquie. – *Révue du Monde musulman*, Vol. III, 1907, 244-258.